

جامعه‌شناسی دین

مبادی و پیشینه

قاسم اخوان نبوی

شناسنامه پژوهشی

■ عنوان تحقیق: جامعه‌شناسی دین (مبادی و پیشینه)

■ پژوهشکده: حکمت و دین‌پژوهی

■ گروه علمی: کلام

■ محقق: قاسم اخوان نبوی

■ ارزیابان علمی: فاضل حسامی و بهزاد حمیدیه

■ موضوع اصلی: دین‌پژوهی

■ موضوع فرعی: جامعه‌شناسی دین

جامعه‌شناسی دین

مبادی و پیشینه

قاسم اخوان نبوی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

سرشناسه: اخوان نبوی، قاسم، ۱۳۴۶-.

عنوان و نام پدیدآور: جامعه‌شناسی دین (مبادی و پیشینه) / قاسم اخوان نبوی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۲۵۶ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۲۹۲-۴

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: دین و جامعه‌شناسی.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ج ۳ / الف ۶۰ / BL ۶۰

رده‌بندی دیویی: ۳۰۶/۶

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۲۸۸۵۸

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۳۳۴۱ - ۸۸۵۰۵۴۰۲

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۵
الف) اهمیت و ضرورت موضوع و تبیین آن.....	۱۵
ب) پیشینه تحقیق.....	۱۸
پ) هدف تحقیق و کاربرد آن.....	۲۰
ت) روش تحقیق.....	۲۰
ث) تعریف مسئله و بیان سؤال‌های تحقیق.....	۲۰
ج) سؤال‌های فرعی تحقیق.....	۲۰
چ) شرح فرضیه یا فرضیات تحقیق.....	۲۰
ح) نوآوری و نقدهای تحقیق.....	۲۵
و) ساختار تحقیق ارایه نمایی کلی از تحقیق در قالب گزارشی از بخش‌ها و.....	۲۶
فصل اول: درآمد	۲۷
۱. ماهیت رشته دین‌شناسی علمی.....	۲۸
۱-۱. گسترش فتوحات استعماری اروپاییان.....	۲۹
۱-۲. نظریه داروین.....	۳۰
۱-۳. علم مردم‌شناسی.....	۳۱
۱-۴. پیشرفت علم باستان‌شناسی و زبان‌شناسی.....	۳۱

۳۲	۱-۵. نظریه فرافکنی.....
۳۳	۱-۶. ایدئالیسم رمانتیک.....
۳۴	۱-۷. تعمیم روش تجربی در همه معارف بشری.....
۳۶	۲. امکان مطالعه علمی دین.....
۳۶	۲-۱. رویکرد غیرتحویلی‌گرایی.....
۳۷	۲-۲. رویکرد تحویلی‌گرایانه.....
۴۲	۳. پیشینه تاریخی مطالعه درباره دین.....
۴۷	۴. نظریات دین‌پژوهان درباره دین.....
۴۹	۵. علم کلام و دین‌شناسی علمی.....
۵۰	۶. دین‌پژوهی و جامعه‌شناسی.....
۵۰	۷. تحولات در الهیات و دین‌پژوهی علمی.....
۵۳	الف) اثبات‌گرایی.....
۵۳	ب) رویکرد غیراثبات‌گرایی.....
۶۳	جمع‌بندی و مرور.....
۶۵	فصل دوم: جامعه‌شناسی دین
۶۶	۱. تعریف جامعه‌شناسی دین.....
۶۷	۲. امکان جامعه‌شناسی دین.....
۷۳	۳. قلمرو جامعه‌شناسی دین.....
۷۵	۴. مسائل اساسی جامعه‌شناسی دین.....
۷۸	۵. تاریخچه جامعه‌شناسی دین.....
۷۸	۵-۱. دوران اندیشه اجتماعی سنتی.....
۸۲	۵-۲. دوران شکاکیت و نظریه‌پردازی.....
۸۳	۵-۳. دوران واکنش محافظه‌کارانه و رمانتیک.....
۸۴	۵-۴. دوران نظریه جدید.....
۸۵	فصل سوم: مناسبات جامعه‌شناسی دین با سایر حوزه‌های
۸۷	۱. الهیات چیست؟.....

- ۱-۱. الهیات به عنوان کلام..... ۹۷
- ۱-۲. الهیات به مثابه آموزه‌های دین..... ۹۹
- ۱-۳. مقایسه الهیات و جامعه‌شناسی دین..... ۱۰۱
- ۱-۴. مناسبات الهیات به مثابه کلام و جامعه‌شناسی دین..... ۱۰۱
- ۱-۵. مناسبات الهیات به مثابه آموزه‌های دین و جامعه‌شناسی دین..... ۱۰۳
- ۱-۶. مناسبات الهیات و جامعه‌شناسی دین اثباتی..... ۱۰۳
- ۱-۷. مناسبات الهیات و جامعه‌شناسی دین تفسیری..... ۱۰۴
- ۱-۸. تعامل الهیات با جامعه‌شناسی دین..... ۱۰۵
- ۱-۸-۱. تعامل معرفت‌شناختی..... ۱۰۵
- ۱-۸-۲. تعامل روش‌شناختی..... ۱۰۵
۲. مردم‌شناسی دین..... ۱۱۲
۳. فلسفه دین..... ۱۱۵
۴. انسان‌شناسی..... ۱۱۷
- ۴-۱. آثار انسان‌شناسی در زندگی فردی و اجتماعی..... ۱۱۸
- ۴-۲. ارتباط انسان‌شناسی با معارف دینی..... ۱۲۰
- ۴-۳. رویکردهای انسان‌شناسی..... ۱۲۴
۵. روان‌شناسی دین..... ۱۲۵
- ۵-۱. منشأ پیدایش دین و فرایند تحول دین‌داری..... ۱۲۶
- ۵-۲. تجربه دینی..... ۱۲۷
- ۵-۳. ارتباط دین و شخصیت..... ۱۲۷
- ۵-۴. دین و مداخلات درمانی..... ۱۲۷
- ۵-۵. سنجش دین‌داری..... ۱۲۷
- ۵-۶. کارکردهای دین از منظر روان‌شناختی..... ۱۲۸
۶. پدیدارشناسی دین..... ۱۲۸
- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۱۳۲
- فصل چهارم: مهم‌ترین پارادایم‌ها و مکاتب در جامعه‌شناسی دین..... ۱۳۵

۱. مبانی هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی ۱۳۵
- ۱-۱. هستی‌شناسی ۱۳۵
- ۱-۲. معرفت‌شناسی ۱۳۸
- ۱-۳. ماهیت انسان ۱۴۲
- ۱-۴. روش‌شناسی ۱۴۳
۲. مهم‌ترین پارادایم‌ها در جامعه‌شناسی دین ۱۴۴
- ۲-۱. اثبات‌گرایی ۱۴۴
- ۲-۱-۱. آگوست کنت ۱۴۵
- ۲-۱-۲. تبیین دین اومانستی ۱۴۷
- ۲-۱-۳. نقد و بررسی ۱۴۹
- ۲-۱-۴. نقد و بررسی دیدگاه دورکیم ۱۵۲
- ۲-۱-۴-۱. نقد و بررسی ۱۶۰
- ۲-۱-۵. نقد و بررسی دیدگاه مارکس ۱۶۵
- ۲-۱-۵-۱. دین افیون توده‌ها ۱۶۶
- ۲-۱-۵-۲. نقد و بررسی ۱۶۹
- ۲-۱-۶. ملاحظات درباره رویکرد اثبات‌گرایی ۱۷۳
- ۲-۲. پارادایم تفسیری تأویل‌گرا ۱۷۵
- ۲-۲-۱. تأویل‌گرایی به منزله کاوشی در تفسیر متون ۱۷۹
- ۲-۲-۲. شلایر ماخر و تفسیر دین ۱۸۱
- ۲-۲-۳. تأویل‌گرایی به منزله مبنایی برای علوم فرهنگی ۱۸۲
- ۲-۲-۴. علوم فرهنگی در برابر علوم طبیعی ۱۸۴
- ۲-۲-۵. نظریات روان‌شناختی ۱۸۶
- ۲-۲-۶. تأویل‌گرایی به منزله تأملی در باب شرایط هر فهم ۱۸۶
- ۲-۲-۷. تأویل‌گرایی به منزله شیوه کار تحلیلی و واسطه‌ای ۱۸۹
- ۲-۲-۸. نقد و بررسی دیدگاه ماکس وبر ۱۹۲
- ۲-۲-۹. نقد و بررسی ۱۹۸

۲۰۱.....	نقد و بررسی دیدگاه یواخیم واخ
۲۰۴.....	نقد این دیدگاه
۲۱۰.....	نقد و بررسی دیدگاه بن بریج و استارک
۲۱۱.....	نقد این دیدگاه
۲۱۲.....	نقد و بررسی دیدگاه گیرتز
۲۱۲.....	نقد این دیدگاه
۲۱۳.....	ملاحظات دربارۀ رویکرد تفسیرگرایی
۲۱۳.....	پارادایم تلفیقی
۲۱۴.....	پارادایم مطالعات فرهنگی
۲۱۴.....	پارادایم انتقادی
۲۱۹.....	دیدگاه متفکران انتقادی دربارۀ دین
۲۲۲.....	نقد این دیدگاه
۲۲۲.....	نقد و بررسی دیدگاه هابرماس دربارۀ دین
۲۲۶.....	مهم‌ترین پارادایم‌های معاصر
۲۲۷.....	مرور و جمع‌بندی
۲۲۹.....	فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۳۹.....	کتابنامه
۲۵۱.....	نمایه اعلام
۲۵۵.....	نمایه موضوعی

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم وحیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی به بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان کمک کرد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشری و نظام‌های مبتنی بر آن‌ها شد.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پروری و نوآوری پیرامون زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی-پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی-فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیر دولتی و غیر انتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، که مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «مطلق فهم دین» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌نماید:

۱. باز پژوهی و باز پویایی حکمت و کلام و معارف اسلامی
 ۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیر ساختی اندیشه دینی
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی
 ۴. پاسخ به شبهات القائی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی
- در راستای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌طرح و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود و یا محققان عرصه دین‌پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.
- گروه کلام پژوهشکده حکمت و دین پژوهی به منظور تحقق اهداف زیر در سال ۱۳۷۵ شکل گرفت:

۱. بازپژوهی کلام اسلامی و بررسی تحلیلی آثار و آرای متکلمان برجسته

۲. تبیین و تنسيق عقايد اسلامي به زبان زمان،
 ۳. اهتمام به تعميق و توسعه دين پژوهي و كلام اسلامي سعی بر نظريه پردازی و نوآوری در حوزه فعاليت گروه باتوجه به نظرها و نیازهای جديد،
 ۴. پاسخ گویی به شبهات القايی در قلمرو عقايد و كلام اسلامي و نقد دیدگاه های معارض،
 ۵. مطالعه تطبیقی در عقائد اسلامي و در نسبت دين با دانش های دیگر.
- در راستای اهداف فوق، گروه كلام آثار فراوانی را به جامعه علمی عرضه کرده است که از جمله آنها پژوهش «جامعه شناسی دين» می باشد.
- اثر پیش رو ضمن پرداختن به مسائلی مانند: تعريف، موضوع، غایت و مسائل جامعه شناسی دين؛ امکان بررسی دين از منظر جامعه شناسی؛ بستر شکل گیری جامعه شناسی دين؛ ادوار تاريخی جامعه شناسی دين؛ مبادی کلامی و معرفتی جامعه شناسی دين؛ مکاتب و رهیافت های مهم در جامعه شناسی؛ روش شناسی مکاتب مهم در جامعه شناسی دين؛ نقد مهم ترین پارادایم های مطرح در جامعه شناسی دين و نقد دیدگاه های جامعه شناسان بزرگ جهان در باره دين؛ این فرضیه را مطرح می کند که رویکرد جامعه شناسان به دين مبتنی بر مبانی کلامی و الهیاتی است. به بیانی دیگر؛ هریک از متفکرانی که در عرصه جامعه شناسی دين به نظریه پردازی پرداخته اند، تلاش آنان در جهت تبیین و بررسی کارکردهای دين، با توجه به رویکردهای الهیاتی بوده است.
- محقق این اثر جناب آقای قاسم اخوان نبوی، عضو هیئت علمی گروه كلام پژوهشکده حکمت و دين پژوهی می باشد که کتبی مانند: «دين، اسطوره، خرافه و جادو»، «فطرت و خرد»، «حکمت صدرایی و كلام شيعه» و مقالاتی چون «زبان دين از دیدگاه حکمت متعالیه»، «مبانی و پیش فرض های فلسفی قرائت های مختلف از دين»، «پیامدهای پلوراليزم دينی» و ... را در کارنامه علمی خود دارد. توفیقات محقق فرهیخته را از خدای سبحان خواستاریم.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه کلام و ارزیابان محترم جناب حجت الاسلام والمسلمین فاضل حسامی و دکتر بهزاد حمیدیه و به ویژه مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارت پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی نموده و توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم و از استادان و صاحب نظران درخواست می‌شود با ارسال نظرهای و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری کنند.

گروه کلام

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی